

Прегледни рад

Kult Guan Jua u Kini i posthumna folklorizacija njegovog života

Liju Dingi

Guan Ju, jedan od najvećih heroja u kineskoj kulturi, bio je istorijska ličnost. Posle smrti postao je predmet narodnog stvaralaštva i poznato božanstvo narodne religije. Kao hronološki poslednji segment junakove biografije, smrt se često povezuje sa mitološkim i verskim elementima, te odražava narodno poimanje egzistencije čoveka, sveta i religije. Svrha ovog rada je da otkrije kako se motiv smrti ovekovečenog junaka tretira u narodnoj književnosti i kako u ovom procesu učestvuju religijski, društveni, politički i pesnički činioci. Analiza se bazira na romanu *Romansa o tri kraljevstva* (*San Guo Zhi Yan Yi*) Luo Guandžunga, legendama, predanjima i pričama. Budući da na srpskom jeziku o Juu ima vrlo malo podataka, u radu smo nemali prostor posvetili predstavljanju obožavanja Jua u periodu od dve hiljade godina kako bismo ga sagledali u istorijskom i kulturnom kontekstu.

Ključne reči: junak, smrt, predanja i legende, kineska kultura, narodna religija.

УВОД

Guan Ju, kineski vojni general tokom kasne dinastije Istočni Han, služio je u 3. veku pod vođstvom vojskovođe Liju Beija (Liu Bei)¹ s namerom da spreči slom dinastije i da je obnovi, ali je na kraju uhvaćen i pogubljen. Nakon smrti o njemu se među narodom mnogo pripovedalo, a carevi su mu odavali počast dodeljivanjem mnogih titula. Od 13. veka nadalje u kineskim narodnim verovanjima postepeno je postao poštovano božanstvo. Narod ga smatra svemogućim bogom i otelotvorenjem pravednosti i odanosti, a poštovaoci njegovog kulta² i naučnici nazivaju ga Guandi³. Kult Jua poseduje ogroman

¹ Liju Bei (Liu Bei, 161–223) bio je vojskovođa za vreme pozne dinastije Istočni Han. Kao daleki rođak carske porodice Han, Liju Bei je 221. osnovao državu Šu (Shu) u periodu Tri kraljevstva i postao njen prvi vladar.

² Termin *kult* upotrebljavamo jer se Juu redovno prinose životinjske žrtve u hramu posvećenom njemu ili ispred oltara po privatnim kućama.

³ Di znači car.

uticaj ne samo u Kini već u istočnoj Aziji uopšte i u kineskim zajednicama širom sveta.

Valja pomenuti da u poređenju sa drugim istorijskim ličnostima iz istog perioda, Juovi podvizi ne odgovaraju njegovoj popularnosti i statusu. Bez obzira na Juova dostignuća ili uticaj, on se ne može uporediti ni sa Liju Beijom, potomkom dinastije Han, niti sa vojnim strategom Džu Liangom⁴. Naravno, o ovim likovima narod je takođe dosta pripovedao i pevao, ali je jedino Ju ušao u panteon i već dve hiljade godina uživa slavu i prima žrtve od najširih slojeva naroda, sve do samih careva. Mada su u stvaranju i održavanju Juovog kulta vlasti odigrale zapaženu ulogu, taj proces ne bi bio moguć da u narodu već nije postojalo snažno poštovanje i verovanje u Juove moći.

Ju je istorijska ličnost različito predstavljena u narodnoj književnosti i folklornoj religiji, što je donekle nalik liku Svetoga Save. S jedne strane on je kulturni heroj sa ograničenjima običnog čoveka, dok je na drugoj razini savršeno, svemoguće i poštovano božanstvo, kome su u svakodnevnom životu posvećene određene ritualne radnje. Ove različite manifestacije uzrokovane su kvalitativnim razlikama u samoj narodnoj književnosti i religiji. Juov lik kao umetnički proizvod usmene tradicije oblikovan je vekovima. U njemu su spojeni raznoliki elementi – istorijski, mitski, epski, verski i tako dalje. Takav proces je bio spontan, bez mnogo pravila i bez jasne namere. Književna predstava Jua je često slojevita, ranostrana i tipizovana. Otud se u njegovom liku mogu sagledati dve vrste osobina i dva identiteta: sa jedne strane on je hrabar, snažan, pravedan i lojalan, a na drugoj arogantan i gord. U istorijskom smislu, kao ratnik je načinio mnogo podviga. Nakon smrti postao je jedan od mnogih moćnih bogova, koji u tri sveta (podzemnom, ovozemaljskom i nebeskom) štiti ugrožene i brani pravdu.

Složenosti Juovog lika doprinose različiti religijski i društveni činioци. Na tako kompleksnu strukturu uticale su ideje triju religija (budizma, taoizma, konfučijunizma), ideološki diskursi vlasti koja je podsticala razvoj njegovog kulta i stvaranje legendi koje je narod pasivno primao. Usled intervencije vlasti obožavanje Jua razvilo se (od opšteg, često privremenog kulta pokojnika) u poseban kult, koji se neprestano širi i na razne načine povezuje sa svakodnevnom životom naroda. Valja naglasiti da Juov kult pripada narodnoj religiji, ali da poprima opšte funkcije zvanične religije, kako kao psihološki oslonac tako i kao alat za društvenu integraciju, vaspitavanje i kontrolu, odnosno za ostvarivanje društvenih normi i za stabilizaciju društva. Međutim, Juovom kultu nedostaju doktrina, određeni verski kanon ili administrativna organizacija, pa se može reći da je njegova verska struktura labava i neuređena. Juovo oboženje materijalizuje se u hramovima koji su mu posvećeni, u oltarima i u privatnim domovima, te na ikonama i kipovima, dok

⁴ Džuge Lijang (Zhuge Liang, 181–234), kineski državnik i vojni strateg, bio je kancelar, a kasnije regent kraljevstva Šu tokom perioda Tri kraljevstva.

se u praksi održavaju dnevni obredi, redovno prinošenje životinjskih žrtava i tako dalje. U tom smislu, on je neprikosnoven i uživa izvesnu svetost.

Juova dva lica – dva identiteta razvijaju se paralelno u istoriji, povezana su i uslovljena. Njegov kult i proslavljanje postaju izvor inspiracije za obogaćenje i proširenje njegove biografije, koja zauzvrat podstiče i održava njegov kult, na šta ukazuje znatni broj narodnih priča u vezi sa njegovim obogotvorenjem i manifestacijama. Međutim, pojedine priče su očigledno oblikovane po popularnom obrascu, koji se odlikuje tipiziranošću i ponovljivošću, slično legendama o drugim bogovima. Otud se bez uvida u Juov drugi – istorijski i kultni identitet ne može govoriti o književnom aspektu njegovog lika.

Osnovne karakteristike Juovog kulta

Popularnost i forma Juovog kulta menjali su se tokom vekova, kako istorijski tako teritorijalno. Geografski gledano, Juov kult bio je samo regionalno verovanje na području Đing Ču⁵ sve dok ono nije uključeno u budistički sistem i dok se zajedno sa budizmom nije proširilo po Kini. Za razliku od centralnih ravnica, područje Đing Ču složenijeg je reljefa i raznovrsnijeg etničkog sastava. Tamo se mnogo više verovalo u veštice i duhove, po čemu je ovo područje od davnina bilo poznato. U vremenu Tri Kraljevstva⁶ ono je dugo pripadalo teritoriji i sferi uticaja kraljevstva Šua (Shu). Čak i nakon što je dinastija Đin (Jin) ujedinila Tri kraljevstva, lokalno stanovništvo zadržalo je snažan osećaj identiteta sa kraljevstvom Šu. Ju se na ovakvom području dugo zadržavao poslednjih godina života. Tamo je i poginuo. Pošto je ubijen, ljudi su ga doživljavali kao „nečistog pokojnika“, opasnog demona koji može nauditi jer je umro gnevan i ozlojeđen. Žrtvovali su mu životinje i pirinač da bi ga umilostivili. Stoga su se verovanja o Juu prvo pojavila na području Đing Ču. Nastalo je i predanje o tome kako njegov duh vodi podzemnu vojsku i ulazi u grad (Sun 1981: 51). Ovakva zastrašujuća slika može se naći u više književnih

⁵ Đing Ču (Jing Chu) je stari naziv kojim su ljudi sa centralnih ravnica nazivali južno područje i južna plemena u dolini reke Han. Danas se odnosi na provinciju Hubei na jugu Kine.

⁶ U pitanju je period tripartitne podele Kine između država Vej (Wei), Šu (Shu) i Vu (Wu). Period Tri kraljevstva započeo je krajem dinastije Han, a završen je dolaskom na vlast dinastije Đin (od 3. do 4. veka).

Potrebno je pojasniti da je Ju živeo u doba pozne dinastije Istočni Han, a ne u doba Tri Kraljevstva, iako se uvek spominje u vezi sa periodom Tri Kraljevstva, što kazuju i izvori u vezi sa njim. Istoričari se slažu da se godina 220. može uzeti kao godina početka Tri kraljevstva, jer je te godine poslednji kralj dinastije Istočni Han zvanično ustupio presto caru Veja, okončavši time vladavinu dinastije Istočni Han i ujedno svoju dugogodišnju marionetsku vladavinu. Iste godine, pre ovog velikog događaja, umro je Ju, te strogo govoreći ne možemo reći da je Ju u vezi sa periodom Tri Kraljevstva.

dela.⁷ Uprkos tome, priče o njegovoj hrabrosti i vojnim veštinama i dalje su široko rasprostranjene. Zahvaljujući budizmu i velikoj pažnji vladajuće klase, Juov kult se kasnije znatno proširio, sve do graničnih krajeva Kine, kao što su Hongkong, Tajvan, Sindijang i Tibet. Kad je reč o Juovom kultu van granica Kine, do njega je uglavnom došlo kretanjem stanovništva. Talasi naseljenika u istočnu i južnu Aziju (od 17. veka) i na zapad (od 19. veka) učinili su Jua popularnim širom sveta. Prema nepotpunoj statistici, danas postoji više od 30.000 hramova u tridesetak zemalja i regiona (u Aziji, Americi, Australiji itd.). Za ljude kineskog porekla u inostranstvu Ju ima značenje i funkciju kulturnog simbola i veze s otadžbinom.

Hronološki gledano, Juov kult je otpočeo spontanijem razvijanjem u narodu. Njegova reputacija postepeno je privukla pažnju vladajuće klase i sveštenika, koji su ga koristili da obrazuju narod kako bi negovali lojalnost prema vlasti i širili verski uticaj. U dinastiji Tang (Tang, od 7. do 10. veka) car ga je prvi put uključio u *hram ratnika*⁸ kao jednog od 64 najbolja borca u istoriji. U klasičnim budističkim spisima zabeleženo je kako je njegov duh pomogao u izgradnji budističkog hrama i zbog toga su ga sveštenici proglasili za boga koji čuva red u hramovima umesto osamnaest sangharama bodisatava u indijskoj mitologiji. U dinastiji Sung (Song, od 10. do 13. veka) kraljevi su počeli da ga cene, dodelili mu titulu cara i izgradili mu hramove širom zemlje. U to vreme dvor je pridavao veliki značaj taoizmu i konfučijanizmu, te je Ju neizbežno ušao u verske spise obe religije. U legendama iz ovog vremena možemo videti dominantne verske elemente. Iako su za vreme dinastije Juen (Yuan, od 13. do 14. veka) carevi bili iz Mongolije, poštovali su običaje naroda Han (kineskog naroda), pa se Juov kult i dalje razvijao bez prekida. Tokom dinastija Ming (Ming, od 14. do 17. veka) i Ćing (Qing, od 17. do 20. veka) Juov kult je dostigao vrhunac. Hramovi posvećeni Juu postojali su skoro svuda i narod mu se molio za pomoć u svim aspektima života. Kada bi došli na vlast ili kad bi naišli na velike teškoće, carevi bi lično posećivali hram i priređivali velike svečanosti. Ju se od kralja uzdigao do statusa cara. U vreme dinastije Ming narodno i književno stvaralaštvo je procvetalo; pojavilo se mnogo romana i zbirki pripovedaka o Juu, što je pružilo dosta materijala za kasnije proučavanje. Za vladavine dinastije Ćing, čiji su vladari iz naroda Manču (današnja Mandžurija), poštovanje Jua se nastavilo, budući da je on u tom narodu stekao slavu još pre invazije. Umesto da potiskuju njegov kult, još više su ga podsticali. Ju ima ukupno 22 posthumne titule, među kojima je deset dobio od careva dinastije Ćing. Godine 1879. kineski car Guangsju

⁷ U *Tiantai zhizhe dashi biezhuang zhu* (*Biografija Zhiyi*) pisac Sung Jun (Song Yun) zabeležio je predanje o tome kako Ju može da priziva nevreme i raznovrsne demone, često i velikog pitona.

⁸ Hramovi ratnika ili vojni hramovi su kineski hramovi posvećeni istaknutim vojskovođama i stratezima. Ovdje se odnosi na hram Vučengvang (Wuchengwang miao).

(Guangxu) mu je dao najdužu titulu, koja se sastoji od 26 karaktera⁹, prvu takvu u istoriji.

Propast dinastije Ćing predstavlja okončanje kineske feudalne monarhije. Usled slabe vlade i niza ratova u 20. veku, generalno je bilo malo državnih ceremonija. Juova slava je postepeno opadala, njegov kult više nije bio centralizovan, pa je usledila profanizacija. Težište Juovog kulta je pomereno na građanske organizacije, ali i na kineske zajednice u inostranstvu, koje, kako je naznačeno, smatraju Jua za moralni i duhovni uzor. Međutim, zbog kulturne revolucije 70-ih godina 20. veka, čiji cilj je bio da ukloni sve stare ideje, tradicije, običaje koji su eksploatatorske klase hiljadama godina koristile da utiču na narod, i Juov kult je napadnut kao „feudalno sujeverje“. U narednih desetak godina i u narodu su prekinuti rituali posvećeni Juu, a hramovi su izmenjeni za druge svrhe. Tek posle reforme i otvaranja 80-ih godina 20. veka, Juov kult, kao nasleđe kineske tradicionalne kulture, polako je počeo da se oporavlja. Ipak, iako se oko njegovog hrama održavaju sabori i vašari, Ju gubi ranije pripisivanu svetost. Danas se pominje sa komercijalnim ciljem, kako bi podstakao lokalni ekonomski razvoj i promovisao kulturno nasleđe.

Književnost o Guan Juu

Pisana građa o Juu obuhvata mnoštvo žanrova: predanja i legende, autorske i narodne pesme, roman¹⁰ (naročito *huaben*¹¹), natpise, istorijske

⁹ Titula glasi: „Zhong yi shen wu ling you ren yong wei xian hu guo bao min jing cheng sui jing yi zan xuan de guan sheng da di“ („Lojalni, pravedni, snažni, blagosloveni, dobronamerni, hrabri, junački, iskreni, milostivi, proslavljeni sveti car Guan i zaštitnik naroda i države“).

¹⁰ Kineski tradicionalni roman (*xiaoshuo*) predstavlja vrstu vernakularne proze i obuhvata niz književnih podvrsta nastalih u različitim istorijskim periodima, npr. kratke priče u obliku beležaka (*biji xiaoshuo*), legende (*chuanqi*), beleške profesionalnih pripovedača (*huaben*). Ova raznolikost dovela je do nedostatka naučnog konsenzusa o definiciji i značenju ovog pojma. *Xiaoshuo* doslovno znači „mali govor“. Razvio se iz radova sitnih činovnika na dvoru, čiji je posao bio da sakupljaju primere uličnih govora i ogovaranja. Intelektualci su ga malo cenili i smatrali književnošću nižeg nivoa. Kroz istoriju, pre 20. veka, roman (*xiaoshuo*) nije ni ušao u polje genologije, jer su naučnici posvećivali pažnju samo poeziji (*shi*) i prozi (*wen*), koje su smatrane umetničkom književnošću u užem smislu. U roman (*xiaoshuo*) se svrstavaju romani na klasičnom, književnom jeziku, ali i romani na vernakularnom, govornom narodnom jeziku. Može se reći da kineski tradicionalni roman stoji na granici narodne književnosti (*su*, vernakularne) i elitne/visoke književnosti (*ya*), ali nikad nije posebno cenjen u umetničkom smislu.

¹¹ *Huaben* (*huaben*, dosl. „knjiga za pripovedanje“) jeste vrsta romana koja je cvetala tokom dinastije Sung u 12. veku, kad je pripovedanje kao način zabave postalo popularno među narodom. *Huaben* je pisan na vernakularnom, govornom narodnom jeziku, stilom koji podražava neposredno pripovedanje uživo. Većina istraživača veruje da je *huaben* najpre

zapise, verske zapise, *siću* (*xiqu*¹²) i tako dalje. Akademsko proučavanje njegovog književnog lika najčešće se temelji na četiri vrste oblika – na istorijskim zapisima, romanu, *siću* i predanjima i legendama. Osim istorijskih zapisa, svi ostali oblici se mogu ubrojati u narodnu književnost, prema uobičajenoj klasifikaciji u kineskoj teoriji književnosti.¹³

Građu o Juu čine gotovo samo prozni žanrovi. Izostanak poetskih oblika o ovom junaku mogao bi se objasniti samom prirodom pesničkih tradicija Kine ili, strogo govoreći, tradicije naroda Han. Prema Džu Guangćijen (Zhu Guangqian), „glavna karakteristika kineske književnosti je izražena subjektivnosti – ona je bogata emocijama i slabo daje prostora mašti. Većina intelektualaca smatra književnost sredstvom za izražavanje sopstvenih percepcija. Malo ljudi može iskoračiti iz svog 'ja' i opisati stvari na čisto objektivni način“ (Zhu 1926: 82). Postoje dve važne teorije o funkciji poezije (*shi*). Prva je da se poezijom izražava ideal, a druga je da poezija potiče iz osećanja. Oko ova dva stava teoretičari se raspravljaju neprekidno, ali naracija nikad nije bila bitno svojstvo kineske poezije, već je ona prepuštena prozi, koja nema ograničenja u pogledu ritma, strukture rečenice i dužine. Pored toga, u narodu Han su se dugo negovale kratke vrste pesama, obično od četiri do osam stihova, što takođe onemogućava razvoj epske pesme.

Mnogobrojni istorijski podaci o Juu predstavljaju ograničenje, ali i nadahnuće za kasnije književne kreacije. Odnos prema istorijskim činjenicama se razlikuje u zavisnosti od žanra. Na primer, roman u velikoj meri poštuje istorijske činjenice, usmerava i zadržava pažnju na glavnim događajima iz

bio zbirka zapisanih priča (ponekad su zapisivane samo kratke fabule) profesionalnih pripovedača, stvarana za njihove lične potrebe, čija je svrha bila da im pomogne da se sete radnje i prenesu ih narednim generacijama ili učenicima. Kasnije su nastala dela koja su imitirala ovakav stil neposrednog kazivanja. *Huaben* je označio početak epohe pisanja na govornom jeziku, a pre njega su romani i svi ostali rodovi bili pisani isključivo na književnom jeziku. Razlike između dva idioma su tolike da se za njih može reći da čine dva različita jezička sistema.

¹² *Siću* (*xiqu* tradicionalno kinesko pozorište, muzička drama ili opera) jeste profesionalna usmena izvođačka umetnost u kojoj se kombinuje kazivanje i pevanje. Obuhvata veliki broj podvrsta.

¹³ Zahvaljujući strogoj hijerarhiji u kineskom društvu, granice između *su* (vernakularne) i *ya* (umetničke) književnosti su jasno povučene. Prema tradicionalnoj književnoj kritici, svi rodovi osim *shi* (poezija) i *wen* (proza) su vernakularni. Međutim, čak ni oko klasifikacije unutar ove dve kategorije ne postoji slaganje – neki književnici razlikuju osam, neki trideset a neki čak tri stotine vrsta. Često se čini da je stara kineska genologija složena i neorganizovana. Proučavanje kineske narodne književnosti kao discipline počelo je početkom 20. veka, a predložene podele su takođe malo drugačije. Prema Duan Baolin, kineska narodna književnost može da se podeli na tri roda: *gushi* (narodne priče) – uključuju mitove, legende, životne priče, basne, bajke, viceve i druga prozna dela; *shige* (narodna poezija) – obuhvata pesme, balade, zagonetke, brzalice i druga stihovana dela; *xiqu* – obuhvata tradicionalnu dramu ili operu (Duan Baolin 2009: 3).

istorijskih zapisa. Međutim, postoji mnogo detalja udaljenih od istorije, kao što su npr. dodati izmišljeni likovi, pripisivanje pojedinih podviga drugim likovima, zamena junaka u megdanu ili oživljavanje davno umrlih ličnosti. Legende i predanja obično samo polaze od istorije i malo se oslanjaju na nju. Ove vrste pružaju drugačije tumačenje i prikaz nekih istorijskih događaja ili se fokusiraju na zanemarene i kratko zabeležene delove istorije. U nekim slučajevima samo su se pozajmljivala imena junaka za novi sadržaj koji nema nikakve veze sa odgovarajućom istorijskom ličnošću. Oslobođeni od strogih pravila u vezi sa strukturom, sadržaj i stil legende i predanja su slobodniji i pokretniji. U njima se uočavaju internacionalni motivi, tipske situacije i likovi, što dopušta upoređivanje sa junacima drugih naroda. Ukratko, stepen fikcije predanja i legendi daleko je viši od onog u romanu.

Najraniji zapis o Juu je delo *Zapisi o Tri kraljevstva (San Guo Zhi)*, koje je u 3. veku napisao Čen Šou (Chen Shou). On je najpre služio u kraljevstvu Šu, a nakon pada Šua prešao je na dvor dinastije Ćin. Kao istoričar, bio je zadužen za pisanje istorije Tri kraljevstva, po naredbi cara Ćina. S obzirom na to da Šu nije imao svoje istoričare, Čen Šou je knjigu o Šuu napisao prema svom sećanju i tada još dostupnim dokumentima. Zbog male vremenske i geografske distance, delo Čen Šoua se smatra zvaničnim i autoritativnim izvornim istorijskim tekstom za taj period. Zapis prati tradicionalan oblik istorijskih knjiga koje se sastoje od biografija likova. Podeljen je na tri knjige, nazvane po trima kraljevstvima, odnosno Vej, Šu i Vu. Biografija Jua se nalazi u šestom poglavlju u knjizi Šu, koje Ju deli sa još četiri važne vojskovođe. U Juovoj biografiji je hronološki zabeleženo šest priča iz njegovog života, čime je postavljen osnovni okvir njegove biografije. U suštini, ovih šest priča čini celu Juovu biografiju, a ostalo su podaci o potomcima, promenama u titulama i položajima, koji nisu značajni za ovaj rad. Pored toga, na Juovo ime se može naići i u biografijama drugih ličnosti. Stil zapisa o Juu je vrlo sažet i koncizan, čime se dopušta ponovno stvaranje i domaštavanje.

Zapis o Juu je sastavljen po nalogu cara i zvanično je overen, što takođe podrazumeva određenu političko-ideološku orijentaciju. Dodatno, u to vreme postojali su istorijski zapisi koje su pisali pojedini intelektualci bez zvaničnog ovlašćenja. Oni su manje verodostojan, ali ipak vredan materijal. Na primer, posle sto godina, istoričar Pei Sungdži (Pei Songzhi) je dodao i proširio sadržaj i detalje priče iz knjige Čen Šoua i napisao *Zapisi o Tri kraljevstva sa anotacijama Pei (Pei Zhu San Guo Zhi)*. U poređenju sa originalnom verzijom, verzija Pei se na nekim mestima čini anegdotskom i subjektivnom, te su istoričari prema njoj skeptični.

Predanja, legende i priče

Iako Kina ima dugu tradiciju pisane književnosti i štamparstva, njima se uglavnom služila samo aristokratija i vladajuća klasa, kao i mnogobrojna klasa intelektualaca koji rade za njih, dok je većina naroda bila nepismena, te je njoj bila dostupna narodna književnost koja se prenosila usmenim putem.

Popularne priče o Tri Kraljevstva (San Guo Zhi Ping Hua), Tri Kraljevstva: Legende carskog pečata (San Guo Zhi Yu Xi Zhuan) i Legende o Hua Guansuo (Hua Guansuo Zhuan) su tri najbitnije, povezane knjige, nastale od *šuočang (shuochang, dosl. „govor i pevanje“* – oblik tradicionalnog kineskog pripovedanja koje kombinuje kazivanje i pevanje, oblik *siču-ja*). U poređenju sa romanima i operama, *šuočang* je jednostavniji i izvodljiviji oblik, zbog čega je i najpopularniji u narodu. Ove knjige spaja kazivanje narodnim jezikom i pevanje u stihovima. Uprkos tome što veliki deo nije izvođen u stihovima, ovaj oblik ima mnogo sličnosti sa epskim pesmama, kakve su npr. improvizacija i formativnost u kompoziciji.

Od 12. veka pre nove ere već je bilo uobičajeno da dvor redovno organizuje sakupljanje i beleženje narodne književnosti, uglavnom narodnih pesama, kako bi bolje razumeli stavove i komentare naroda o aktuelnim zbivanjima. Pored toga, intelektualci su, svesno ili za sopstvene potrebe pisanja, beležili veliki broj pesama, mitova i legendi. Tako su i legende u vezi sa Juom bile rasute po beleškama i romanima nastalim u različitim vremenskim periodima. Proučavanje Juovog kulta je počelo vrlo rano. Sakupljanje i priča u zbirke započeto je još u dinastičkom periodu, oko 11. veka pre nove ere. U 20. veku postignuti su značajni rezultati u domenu sakupljanja narodne književnosti. Predanja i legende koji se razmatraju u ovom radu potiču iz zbirke Ma Čangija (Ma Changyi) *Narodne legende o Guan Gungu*¹⁴ (*Guan Gong chuanshuo*) i iz rada Hung Šulinga (Hong Shuling) „Proučavanje predstava o Juu u narodu – fokus na legende i predanje“.

Roman

Po dostupnosti, popularnosti i reprezentativnosti, istorijski roman *Romansa o Tri kraljevstva (San Guo Zhi Yan Yi)* izdvaja se od svih ostalih materijala kao najbitniji i nezaobilazan za izučavanje istorije perioda Tri kraljevstva. Veruje se da je roman napisao Luo Guandžung¹⁵ u poznom periodu

¹⁴ Gung (gong) je počasno zvanje koje stoji uz prezime da označi poštovanje.

¹⁵ Luo Guandžung (Luo Guanzhong, 1330–1400), pisac iz poznog vremena dinastije Juen i s početka dinastije Ming, smatra se autorom romana *Romansa o tri kraljevstva (San Guo Zhi Yan Yi)*, jednim od četiri velika klasična romana kineske književnosti.

dinastije Juen u 14. veku. Roman se na umetnički način bavi istorijskim zapisima, narodnim pričama, legendama, čak i mitovima, i romantizuje i dramatiše živote feudalaca i njihovih pristalica. Može se reći da je roman bio prekretnica u smislu postupka spajanja zvanične istorije i narodnog pripovedanja. Radnja romana traje otprilike sto godina. Počinje opisom pobune seljaka na kraju dinastije Han u 2. veku, koja je trajala do ujedinjenja dinastije Ćin u 3. veku. Opisani su ratovi i sukobi tri politička bloka, zatim podvizi i životni putevi junaka. Roman sadrži više od hiljadu likova iz svih društvenih klasa kao i opise velikih istorijskih promena do kojih je došlo u tom periodu .

Romansa o Tri kraljevstva je poznata kao jedan od četiri velika klasična romana kineske književnosti. Roman je od samog početka izvršio ogroman uticaj, a ubrzo su počeli i da ga prevode na jezike susednih zemalja i etničkih manjina, te je znatno podsticao širenje priča o Tri Kraljevstva. U modernom, savremenom društvu, kad *šuočang*, dramske ili lutkarske predstave nisu više zastupljene, znanje o Juu se skoro isključivo prima čitanjem ovog romana. Štaviše, on je toliko popularan da je u narodu potpuno zaboravljena činjenica da nije istorija, već književno delo.

Tekst romana dugo nije bio potpuno učvršćen, već je tokom prepisivanja i štampanja menjan. Zasad je dostupno pet verzija sa različitim sižeima i stilovima pisanja, ali su fabule uglavnom iste. U ovom radu služimo se najnovijom i najpopularnijom verzijom Maoa Cunganga (Mao Zongang) iz dinastije Ćing, koja je najživopisnija i savremenicima najlakša za čitanje. Ju se spominje u 33 od 120 poglavlja, ponekad samo površno, po imenu. Uprkos relativno malom obimu teksta posvećenom Juu, u njemu su sadržane sve o njemu rasprostranjene priče.

Postoji polemika o autorstvu i žanru romana. Preovlađuje mišljenje da je roman najbolje posmatrati kao autorski zbog toga što se dosta podudara sa istorijom i pokazuje autorov svesni izbor i kombinovanje materijala. Ovo gledište zastupaju naučnici kao što su Lu Sjun (Lu Xun) i Dženg Dženduo (Zheng Zhenduo), koji su početkom 20. veka, na osnovu analize istorijske građe, zaključili da je autor Luo Guandžung. Lu Sjun je, međutim, u *Pregledu kineskih tradicionalnih romana*¹⁶ predstavio Luo kao originalnog autora čije je delo vremenom izgubilo svoj prvobitni izgled, dok je Dženg Dženduo u eseju *Evolucija Romanse o Tri kraljevstva*¹⁷ Luo nazivao „urednikom“ koji je svesno smanjio udele legende i apsurdnosti priče, čineći roman stvarnijim i pouzdanijim (Xie 2020: 19). Drugi pak smatraju roman rezultatom generacijske akumulacije, budući da je veliki deo sadržaja ponet iz narodnih

¹⁶ *Zhongguo xiaoshuo shilue* je prvi pregled kineskih tradicionalnih romana objavljen 1930. u Kini.

¹⁷ *Sanguozhi yanyi de yanhua* objavljen je 1929. u mesečnom časopisu *Xiaoshuo yuebao* (Proza).

pripovedanja koja su se prenosila sa generacije na generaciju. Postoje mišljenja da je autor bio više skupljač koji je organizovao priče hronološki. Hu Ši (Hu Shi) je u predgovoru romana iz 1922. godine jasno naglasio da roman „nije napisala jedna osoba, već je zajedničko delo petstogodišnjih romanopisaca“ (Hu 1998: 587). Štaviše, primetio je da roman više liči na gomilanje raznih detalja nego na književno delo. Sju Šuofang (Xu Shuofang) je u svom delu *Studije o romanu*¹⁸ predložio termin „kolektivno stvaranje na osnovu generacijskih akumulacija“, tvrdeći da su „kineski tradicionalni romani posebni (...). Nije se *Romansa o Tri kraljevstva* stvarala ispod pera nekog individualnog autora, nego je polako sazrela i dobila konačan oblik u pripovedanjama više generacija“ (Xie 2020: 21). Smatramo da roman ne samo da ima karakteristike narodnog kolektivnog stvaralaštva, nego je i epskog karaktera i duha. Mada nije izvođen u stihovima, ni isključivo u usmenom obliku, po temama i sadržaju nalik je na epske pesme.

Smrt

Podaci o idejama kineskog naroda u vezi sa smrću u različitim periodima dobro su očuvani (o čemu svedoče razni književni, etnografski i arheološki izvori) i teško ih je sažeti u nekoliko reči. Narodna verovanja suje uglavnom komplikovana, složena i variraju u odnosu na regionalne karakteristike. Jednostavno rečeno, narodna shvatanja o smrti se uopšteno razlikuju u odnosu na dve faze, čija je glavna tačka razdvajanja uvođenje budizma u periodu dinastije Han. Pre i tokom vladavine dinastije Han život i smrt se objašnjavaju posredstvom elementa *či* (qi). Kada se *či* sakupi – označava život, a kada se rasprši – označava smrt (Legge 1891: 59). Postoji dualistički koncept koji jasnije objašnjava *či*. Nakon smrti postoje dva duha koja napuštaju telo. Jedan lakši, *hun*, ide kod boga planine Tai, a drugi teži, *po*, silazi u podzemni svet poznat kao *Žuti izvori*¹⁹, gde će biti osuđen, kažnjen i tu će zauvek ostati da živi. Vredi pomenuti da postoji verovanje da duh neće zauvek postojati na svetu – on se vremenom smanjuje i na kraju nestaje, a brzina nestanka je povezana sa stanjem tela, pa ljudi veoma vode računa o održavanju tela pokojnika. Kao i Egipćani, drevni Kinezi su verovali da duh ne može dugo trajati ako telo nije zaštićeno (Yu 2005: 142).

Budizam je doneo ideje o prošlom životu, sledećem životu i o podzemnom svetu (sa vrhovnim vladarom Jamom/Yama). Širenjem

¹⁸ *Xiaoshuo kaoxin bian* (1997)

¹⁹ U originalu: *Huang Quan*. Kad su ljudi kopali duboko u zemlju, izlazila je žuta podzemna voda. Zbog toga se naziv *Žuti izvori* koristi za označavanje podzemnog sveta u kome žive duhovi mrtvih. Prema verovanju, podzemni svet je samo replika ljudskog sveta i poseduje isti sistem upravljanja, birokratije i društvene hijerarhije.

budističkih predstava potisnut je prethodni dualistički koncept o elementima hun i po, ali je sačuvana drevna tradicija o bogu planine Tai tako što je on postao jedan od deset careva u budističkom podzemnom svetu koji pomažu Jami oko poslova. Pod uticajem budizma, narodna verovanja o smrti su pomešana, čak i kontradiktorna. Na primer, ljudi veruju u reinkarnaciju i karmu, odnosno u to da duhovi ulaze u sledeći život, ali veruju i u Žute izvore – tj. u to da duhovi žive pod zemljom. Svake godine u julu (po lunarnom kalendaru), koji je mesec duhova, podzemni svet se otvara i duhovi hodaju po ljudskom svetu (ovo se može uporediti s oslobođanjem demonskih sila za vreme nekrštenih dana, od Božića do Bogojavljenja, u slovenskim verovanjima). Ovo je najopasnije doba godine, puno tabua i ritualnih radnji, obično u vidu žrtvenog prinošenja hrane. Neki zli duhovi će iskoristiti priliku da uznemiravaju ljude na ovom svetu, uzrokujući njihovu smrt u opasnim nesrećama. Veruju da svako ko je umro prirodnom smrću može da se reinkarnira ili živi pod zemljom kao u svom životu. Međutim, oni koji su neočekivano umrli, postaće divlji duhovi koji lutaju svetom i škode ljudima. Duh Jua je bio takav – zbog svoje snage i besa smatran je opasnijim od običnih divljih duhova.

Smrt, kao hronološki poslednji segment junakove biografije, često je u vezi sa mitološkim i verskim elementima i ispoljava narodno poimanje egzistencije čoveka, sveta i religije. Motiv smrti kod Jua je prikazan pod uticajem istorijskih podataka, ali postoji i određeni sižejni okvir. U Juovoj biografiji je zabeleženo da je posle velikog poraza²⁰ Cao hteo da premesti prestonicu da bi bio dalje od Jua, a da su mu njegovi savetnici predlagali da izazove sukob između Jua i Vua. Sun Ćuen (Sun Quen),²¹ kralj Vua, na početku je hteo da se pomiri sa Juom, predloživši da se njegov sin oženi Juovom ćerkom, ali Ju ne samo što je odbio, nego je i jako razgnevio i uvredio glasnika, što je naljutilo Ćuena. On je zato udružio snage sa Caoom i dvojicom izdajnika koji su u to vreme bili vojskovođe u Juovoj službi, ali u lošem odnosu sa njim. Zauzeli su mu posede dok je napadao drugi grad i saterali ga u bezizlaznu situaciju. Celu radnju pokreću akcije njegovih neprijatelja. Opisano je kako su ga postepeno učinili bespomoćnim tako što su mu postavili zamku, a njegova smrt predočena je samo kratkom rečenicom:

Ćuen je već zauzeo Đijang Lin (grad), zarobio žene i decu Jua i njegovih vojnika, a zatim je cela vojska propala. Ćuen je poslao generale da blokiraju Jua. Pogubili su Jua i njegovog sina Pinga kod Lin Đua (grad). (Chen 1982: 941)

²⁰ Reč je o poznatoj bitki – Ju je koristio kišne dane i poplave reke da bi porazio Caoa, koji je izgubio dva generala i sedam vojnih jedinica. Ta Juova velika pobeda je potresla celu zemlju i širila strahopoštovanje prema njemu. Čak je i Cao, kako bi izbegao njegov uticaj, odlučio da premesti prestonicu.

²¹ Sun Ćuen (Sun Quan, 182–252) osnivač je kraljevstva Vu tokom perioda Tri kraljevstva.

Ovaj zapis je opisao istorijski kontekst priče i odredio njenu konturu pominjući da je ubijen u boju. Predanja i kazivanja se uglavnom fokusiraju na detalje tog opisa.

Sudbina kojoj se junak povinuje dovodi se u vezu sa višom silom, kojoj on ne može da se odupre. Tragična, nepromenljiva sudbina sreće se u predanju „Trava koja sapinje konja“ („Ban gen cao“):

Kad se Ju borio protiv Čuenovih trupa, sa neba je palo sedamdeset dva užeta za saplitanje i zavezala su Čitua, Juovog konja. Ju je glejvom presekao pedeset šest užadi. Upravo tada je čuo glas sa neba koji mu je najavio da mora da umre i pozvao ga da se vrati na nebo. Ju je uzdahnuo: – Nebo će me ubiti... (Ma 1995: 298)

Isto tako, u predanju „Zmaj od brade“ („Xu long“) kaže se:

Ju ima lepu bujnu bradu u kojoj je jedna dlaka izuzetno duga, crna i jaka. Uvek se sama pokretala pre velike bitke. Jednom je Ju usnio nekog boga u crnom koji se oprostio od njega kazujući mu: – Ja sam crni zmaj. Dugo sam bio u tvom telu i davao sam ti snagu. Sad ćeš umreti, a ja ću da idem pre tebe. Ju se probudio i začudio se. Kad ga je sledećeg dana opkolila Vuova vojska, dok je Ju gladio svoju bradu, shvatio je da je nestala ona duga dlaka. Tad je shvatio da je bog, koji mu se javio u snu, zapravo ona dlaka. Rastužio se što je njegova sudbina određena i što ne može ništa da učini. (Liu 2004: 6)

Učešće natprirodne sile ističe čudesnu prirodu junaka. U slučaju Jua pokazuje da njegova smrt nije uzrokovana njegovom arogantnošću. Istu funkciju poseduje predanje u kojem se Juova smrt pripisuje njegovom štitonoši. Kaže se da je štitonoša imao neobične dlake na nogama koje su mu davale veliku brzinu, što mu je omogućilo da prati Jua. Jedan Čuenov vojskovođa je to znao i prevario je štitonošu da ih obrije. Štitonoša u boju nije mogao dati Juu glejv na vreme, te je zato Ju poginuo (Ma 1995: 295).

Opraštanje junaka sa svetom uključuje i konačno odvajanje od vlastitih ratničkih atributa. Motiv bacanja oružja u vodu i njegovog ponovnog aktiviranja javlja se u delu *Legende o Hua Guansuou*. U njoj izmišljeni Juov sin pronalazi očev glejv u bari, njime sveti svog oca, a zatim ostvaruje velike podvige. Juova čudesna svojstva se prenose na novi lik pomoću glejva kao Juovog ratničkog atributa. Po jednom predanju, Čitu posle smrti gospodara nije želeo više da jede i skoro je umro (Hong 1994: 199), a po drugom je teško povređen Ju hteo zajedno sa Čituom da izvrši samoubistvo utapanjem u reci (Hong 1994: 200) – što je osavremenjena varijanta motiva istovremenog

odlaska u smrt gospodara i konja, tj. žrtvovanja konja nakon smrti gospodara, kojim se konj pridružuje ratniku u svetu mrtvih. Osim što napuštaju svet zajedno, duboka duhovna veza između konja i junaka se ogleda u tome što su Čituu od tuge izrasla krila na leđima i odnela mrtvog Jua do neba.

Ju je kroz obogotvorenje postigao besmrtnost. O tome govori najpoznatija legenda, zabeležena čak i u romanu *Tri kraljevstva*, koji je velikim delom baziran na istorijskim događajima:

Odmah posle Juovog ubistva, njegov duh je odlutao do planine Jućuena, na kojoj je živio stari monah. Jednom je monah u ponoć čuo da neko viče: – Vрати mi glavu! Podigao je pogled, prepoznao Jua i pozvao ga. Ju je sišao i molio za savet, a monah ga je prosvetlio budističkim učenjem: – Prošlost nije ono što je sadašnjost, o tome se ne raspravlja; svaka stvar i svaki čin imaju uzrok i posledicu. Danas ste ubijeni i tražili ste da vam vrate glavu, a od koga bi onda oni koje ste Vi ubili tražili glave? (Ma 1995: 307)

Čuvši to, Ju je iznenada shvatio smisao smrti. Stoga je primio budizam i kasnije postao Bodisatva. Okončao je avanturu smrtnog junaka i započeo novi, večni život kao božanstvo. U toj novoj ulozi ne samo da je zadržao sve svoje atribute već je dobio više moći i mogao je da slobodno putuje između tri sveta.

U istorijskim zapisima se nigde ne pominje Juova briga o običnom narodu. U romanima i pričama, koji su više realistički, akcenat je na junaštvu, političkim uspesima, pobedama u bitkama i dešavanjima na dvoru. Tek pošto je postao božanstvo, nastale su priče o tome kako se Ju odaziva na molbe podređenih za pomoć, kako ispunjava želje ljudi, kažnjava one koji učine nepravdu, uklanja demonska bića koja ugrožavaju narod. On spasava brodove od oluje, štiti sela od razbojnika, bori se sa zlim zmajem ili zmijom, preti suncu smrću jer ne da da pada kiša, čak pomaže bračnim parovima koji mole za porod. Ove vrste predanja i priča imaju zajednički fond motiva sa mnogo drugih priča o bogovima istih funkcija, poput boga zemlje, boga kuhinje i boginje mora Macu (Mazu). Prepoznatljivi su i motivi nastali u savremeno doba koji prikazuju junaka u sekularizovanom vidu. U predanjima se sreće motiv lažnog predstavljanja ljudi kao Jua kako bi ostvarili neku zamisao. Na primer, tokom Drugog japansko-kineskog rata (1937–1945) jedan starac je želeo da prikupi novac za kinesku narodnooslobodilačku vojsku, koja je bila u uslovima oskudice, dok su bogataši bili škrti. Starac je uzeo kadicionici predstavljao se kao Ju ne bi li prevario ljude da pomisle da se Ju ponovo pojavio. Videvši čudo, bogataši su pohrlili da prilože novac za obnovu hrama i kipa, te je starac prikupio ogromne svote novca (Ma 1995: 333).

Osveta duha je takođe uobičajen motiv koji se pojavljuje direktno ili indirektno, preko zaposednutosti. Pripoveda se da je Juova glava, koju je odsekao Čuen, poslata Caou, a obe strane su izložene osveti duha. U romanu se navodi da je generala koji je usmrtio Jua na gozbi zaposeo njegov duh. General je iznenada skočio, zgrabio Čuena i opsovao gromko kao Ju. Svi su bili mnogo uplašeni, kleknuli su i poklonili se. Utom je general pao na pod i umro krvareći iz svih sedam otvora na glavi. Nakon toga je Čuen lepo sahranio telo Jua u Danjangu. Kod Caoa je priča još misterioznija:

Kad je otvorio kutiju s Juovom glavom, glava je delovala kao da je živa. Cao se nasmejao i rekao: – Da li je sve bilo kako treba otkako smo se rastali? Pre nego što je završio rečenicu, video je kako se na glavi usta otvaraju, oči pomeraju i sve dlake podižu. Videvši taj prizor, Cao se onesvestio. (Luo 2005: 637)

Cao je Juovu glavu lepo sahranio u Luošanu (Luoyang), oko 500 kilometara udaljenom od grada u kojem je sahranjeno njegovo telo. Nakon toga je svake noći sanjao Jua i veoma se uplašio, pa je odlučio da sagradi novu palatu. U procesu izgradnje naljutio je boga drveća, pa se teško razboleo i umro (Luo 2005: 640). Može se reći da je Ju posredno izazvao njegovu smrt. U priči se kaže i da se Juov duh pojavio pred Beijom i zamolio ga da podigne vojsku kako bi se osvetio Caou.

Besmrtnost podarenu Juu moguće je sagledavati kao rezultat nevoljnosti ljudi da prihvate da junak nije više među njima, te otud i spajanja istorijske ličnosti s figurom imaginarnog i moćnog zaštitnika iz sfere nadprirodnog. U Kini, besmrtnost duha ili tela u verovanjima deluje običnije i ostvarljivije nego u hrišćanskim tradicijama. Prema taoističkom učenju, moguće je da smrtnik ili životinja postignu besmrtnost preko određenog postupka i pod određenim uslovima, slično kao što u slovenskom verovanju šaran (riba) može da se pretvori u zmaja kad navrši četrdeset godina (Кулишић et al. 1998: 201). Razlog je verovatno taj što je kod naroda Han kult mrtvih i duhova toliko duboko ukorenjen da su skoro sve religije poprimile razuđeni i otvoreni sistem bogova. Čak je i hrišćanstvo u Kini pokazalo dosta tolerancije prema lokalnim paganskim bogovima, jer ih nemalo kineskih hrišćana ne odbacuje, iako istovremeno veruje u Isusa Hrista.

Bibliografija

- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж. и Пантелић, Н. (1998). *Српски митолошки речник*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Стојковић, С. Ј. (1922). *Краљевић Марко: Збирка 220 песама и 90 приповедака народних, покупљених из свих крајева српских и осталих југословенских земаља*. Нови Сад: Друштво Светога Саве.
- Chen, S. (1982). *San Guo Zhi*. Beijing: Zhonghua shuju.
- Duan, Bl. (2009). *Zhongguo minjian wenxue gaiyao*. Beijing: Beijing daxue chubanshe.
- Hong, Sl. (1994). *Guangong minjian zaoxing zhi yanjiu—yi Guangong chuanshuo wei zhongxin de kaocha. Guoli Taiwan Daxue*. <https://hdl.handle.net/11296/7q6v6u> (10. 9. 2022).
- Hu, S. (1988). *Hu Shi Wenji 3*. Beijing: Beijing daxue chubanshe.
- Legge, J. (1891). *The texts of Taoism part II*. Oxford Clarendon Press. <https://archive.org/details/sacredbooksofchi028287mbp/page/n70/mode/1up> (23. 8. 2022).
- Liu, Hy. (2004). *Minjian chuanshuo zhong Guanyu xingxiang sucheng tanxi. Shanxi daxue xuebao*, 05, 6–11. <https://sn.rs/bt4iq> (20. 9. 2022).
- Luo, Gz. (2005). *Sanguo yanyi*. Beijing: Renmin wenxue chubanshe.
- Ma, Cy. (1995). *Guangong de minjian chuanshuo*. Shi Jiazhuang: Huashan wenyi chubanshe.
- Sun, Gx. (1981). *Bei Meng Suo Yan*. Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe.
- Xie, Sy. (2020). *Sanguo yanyi zuozhe wenti de xueshushi yanjiu. Shenzhen daxue*. <https://sn.rs/6sai2> (7. 10. 2023).
- Yu, Ys. (2005). *Donghan shengsi guan*. Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe.
- Zhu, Gq. (1926). *Zhongguo wenxue zhi wei kaipi de lingtu. Dongfang zazhi*, 11(23), 82–88, <https://ctext.org/library.pl?if=gb&file=97094&page=112&remap=gb> (16. 8. 2022).

The Cult of Guan Yu in China and the Posthumous Folklorization of His Life

Liu Dingyi

Summary

Guan Yu is one of the greatest heroes in Chinese culture, a historical figure who became a folk literature character and a famous deity in folk religion after his death. As the last chronological paragraph of a hero's biography, death is often associated with mythological and religious elements embodying folk understandings of the existence of man, the world, and religion. The aim of this paper is to reveal how

Chinese folk literature, rich in textual material, deals with the most common motif, death, in the case of an “immortal” hero and how religious, social, political, and poetic factors are involved in and influence this process. The analysis is based on legends, tales, stories, and the novel *Romance of the Three Kingdoms* by Luo Guanzhong. Since there is little information about Guan Yu in Serbian, the paper also devotes a great deal of space to some basic information about Guan Yu and the development of his cult over the past two thousand years, in order to better understand him in a specific historical and cultural context.

Keywords: heroes, death, traditional legends, Chinese culture, folk religion.

Liju Dingi / Liu Dingyi

Fakultet ruskih i evroazijskih studija / Šangajski univerzitet za međunarodne studije

School of Russian and Eurasian Studies / Shanghai International Studies University

E-pošta: 2023003@shisu.edu.cn

<https://orcid.org/0009-0004-5650-2402>

Примљено/Received: 8. 10. 2023.

Прихваћено/Accepted: 1. 6. 2024.